

Possibility of Collecting Financial Claims of a Bankrupt Wife from the Husband by Bankruptcy Liquidation Authorities

Mohammad Mahdi Hamidi *

Ph.D. in Private Law, Qom
University, Qom, Iran

Objective

The aim of this research is to analyze the scope of bankruptcy liquidation authorities' powers in collecting a bankrupt wife's financial claims from her husband. According to bankruptcy law, once a judgment is issued, all the bankrupt person's financial rights are transferred to the liquidation body to meet obligations. This raises the question: Can the liquidation authority, as the legal representative, collect financial rights arising from the marital relationship—such as dowry, arrears or ongoing alimony, compensation for the marital period, asset division, compensation in cases of khula or mubarat divorce, and return of refundable gifts?

* Corresponding Author: Mmahdihamidi67@gmail.com

How to Cite: Hamidi, M. (2026). Possibility of Collecting Financial Claims of a Bankrupt Wife from the Husband by Bankruptcy Liquidation Authorities. *Private Law Research*, 14 (53), 135 - 168. Doi: [10.22054/jplr.2025.86326.2929](https://doi.org/10.22054/jplr.2025.86326.2929)

The research distinguishes between the wife's purely financial rights and her personal rights, using Imamite jurisprudence and Iranian civil and commercial law. The goal is to identify when the liquidation authority can collect financial claims, and when such claims are linked to the wife's personal identity or family integrity, preventing collection. This study seeks to provide a framework that ensures fairness between bankrupt creditors and the protection of the family unit.

Methodology

The research uses a descriptive-analytical approach, collecting theoretical data from reliable sources such as laws, regulations, judicial opinions, jurisprudential works, and academic research. The study then uses content analysis and logical reasoning to examine the legal and jurisprudential aspects of liquidation authorities collecting financial claims from a bankrupt wife. The findings are presented in an inductive and comparative manner to clarify the scope of these authorities' powers and distinguish between transferable and non-transferable financial rights in the context of a female merchant's bankruptcy.

Findings

1. Dowry**: If the dowry is a specific item, it belongs to the wife and can be seized. If it is a generic item not yet delivered to the wife, the liquidation authority can collect it from the husband.
2. Ownership of Dowry**: Upon marriage, the wife gains ownership of the dowry, though half of it is precarious and returns to the husband

in case of divorce. If the wife declares bankruptcy and a divorce occurs after, the dowry, if specific, is considered lost, and the husband must account for half its value in creditor distribution. If the dowry is a generic good and undelivered, the husband must give it to the liquidation authority and claim half its value in the creditors' pool.

3. Mahr al-Mithl, Mahr al-Mut'ah, and half of the husband's assets, if the conditions are met, can be claimed by the bankruptcy authorities, if conditions are met.

4. It is not possible for the liquidation authority to collect Ujrati-l-Mithl and Nafaqah on behalf of the wife, as these rights are linked to her personal identity. The liquidation authority cannot act as a representative in these matters; moreover, practically and evidentially, collecting them on behalf of the wife is also difficult.

5. Khula or Mubarat Divorce***: In these cases, compensation paid by the bankrupt wife is invalid. If the husband received such compensation, he must return it to the liquidation authority. If reconciliation is still possible, the husband can reverse the divorce. If the waiting period has passed, the compensation becomes part of the creditors' pool.

6. Gifts Given by the Husband***: After the wife's bankruptcy declaration, the husband cannot reverse any gifts given to her.

7. Gifts Given by the Wife***: If gifts from the wife to the husband are significant, such as a house, they can be reversed by bankruptcy authorities. Otherwise, gifts that don't substantially impact debt settlement cannot be reclaimed.

Innovations

1. Combining Bankruptcy Law and Wife's Financial Rights**: This research integrates the seemingly separate legal areas of bankruptcy and the financial rights of the wife, offering a new framework to understand the collection of financial claims by liquidation authorities.
2. Distinguishing Financial and Personal Rights**: The study clearly differentiates between financial rights (like dowry and alimony) and personal rights (like family-related rights), which are crucial when dealing with a bankrupt wife's claims. This distinction informs the legal limitations and authorizations of liquidation authorities.
3. Jurisprudential and Legal Analysis**: The research combines jurisprudential principles with legal analysis, showing how Imamite jurisprudence can be applied to bankruptcy law in Iran, facilitating a comparative understanding of Iranian civil law, commercial law, and jurisprudence.
4. Structured Framework for Collecting Financial Rights**: This study proposes a structured framework for determining which financial rights can be collected by the liquidation authority. This framework can serve as a practical guide for judges and bankruptcy authorities handling similar disputes.
5. Case-Specific Study of Bankruptcy**: The findings are based on a comparative, case-specific approach, offering new insights into bankruptcy claims, particularly regarding specific dowry, compensation, and gifts in divorce cases.

6. Legal and Ethical Barriers^{**}: The research examines legal and ethical barriers that prevent the liquidation authority from acting as a representative for certain claims. These include social and ethical concerns tied to the wife's personal and family identity.

7. Balancing Creditors' Rights and Family Integrity^{**}: This research seeks to balance the protection of bankrupt creditors' rights with the need to preserve the integrity of the family and protect the wife's personal rights. It aims for a fair and just approach within Iranian law.

Conclusion

This study analyzes the possibility of collecting a bankrupt wife's financial claims from her husband through the liquidation authorities. It differentiates between financial claims (such as dowry and asset division) that can be collected, and personal rights (like arrears of alimony) that cannot be collected due to their connection with the wife's identity and family relations. The research emphasizes the importance of distinguishing between financial and non-financial rights, particularly in cases of khula or mubarat divorce, and the return of refundable gifts.

The study outlines legal and ethical barriers to liquidation authorities' involvement in cases where rights are closely tied to the wife's personal identity. It provides a practical framework to determine which financial rights are collectible, contributing to the regulation of bankruptcy law and promoting fairness between creditors and the protection of family integrity. This framework can assist judges and

bankruptcy authorities in resolving disputes, ensuring a balance between creditors' economic rights and the preservation of family dignity.

Keywords: bankruptcy, bankrupt wife, wife's claims, limits of the powers of the liquidation office, civil personality

امکان وصول مطالبات مالی زوجه ورشکسته از زوج توسط ارگان‌های تصفیه

دانش‌آموخته دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه قم، قم، ایران

محمد مهدی حمیدی *

چکیده

پس از صدور حکم ورشکستگی، کلیه اختیارات و حقوق مالی ورشکسته که استفاده از آن در تأدیة دیون او مؤثر باشد، به ارگان تصفیه منتقل می‌شود. یکی از وظایف این ارگان، دریافت مطالبات ورشکسته است. از جمله مطالبات ورشکسته، می‌توان به مطالبات مالی زوجه ورشکسته از زوج اشاره کرد؛ همانند مهریه (اعم از مهرالمسمی، مهرالمثل و مهرالمتعه) یا نفقه، اجرت‌المثل؛ تصفیه دارایی در صورت درج شرط در نکاح و همچنین رجوع از هدایا یا فدیة در طلاق خلع و مبارات. بنابراین، باید بررسی شود آیا مدیر یا اداره تصفیه، مکلف به مطالبه این طلب‌ها از جانب زوجه به طرفیت زوج است یا خیر؟ برخی از حقوق اگرچه واجد رنگ‌وبوی مالی نیز هستند؛ اما به سبب ارتباط آن‌ها با شخصیت فرد، امکان قائم‌مقامی دیگران در این حقوق محدود است. از سوی دیگر، این حقوق با نهاد خانواده مرتبط هستند و چگونگی استفاده از آن‌ها می‌تواند در روابط زناشویی و استحکام خانواده مؤثر باشد؛ از این رو، ممکن است اجرای آن‌ها با تردید همراه باشد. در این مقاله که با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای نگاشته شده، قائم‌مقامی ارگان تصفیه نسبت به برخی از مطالبات زن از همسرش پذیرفته شده و در مورد برخی دیگر مردود تلقی شده است.

کلیدواژه‌ها: حدود اختیارات اداره تصفیه، زوجه ورشکسته، مطالبات زوجه، ورشکستگی.

مقدمه

یکی از آثار صدور حکم ورشکستگی، منع مداخله تاجر ورشکسته در اموال و حقوق مالی اش است و بعد از صدور این حکم، حق تصرف - اعم از تصرف مادی، حقوقی یا قضایی - در دارایی خود را ندارد. در این گونه امور، ارگان تصفیه قائم مقام قانونی ورشکسته بوده و تکلیف دارد این اختیارات و حقوق مورد نظر را از جانب او اجرا کند. یکی از مباحث مهم در این زمینه دریافت مطالبات تاجر ورشکسته از دیگران است. این طلب‌ها نیز باید از سوی اداره یا مدیر تصفیه مطالبه شود و پس از وصول، در حکم دارایی ورشکسته بوده و متعلق به طلبکاران او قرار می‌گیرد. از جمله مطالباتی که تاجر ورشکسته می‌تواند داشته باشد مطالبات مالی زوجه ورشکسته از زوج خود است؛ همانند مهریه اعم از مهرالمسمی، مهرالمثل و مهرالمتعه؛ یا نفقه (معوقه یا جاریه) و اجرت‌المثل؛ تصفیه دارایی در صورت شرط شدن در نکاح و یا رجوع از هدایایی که امکان رجوع از آن‌ها وجود دارد و باید تکلیف طلاق خلع یا مبارات صورت گرفته نیز مشخص گردد؛ بنابراین، باید بررسی شود آیا ارگان تصفیه تکلیف مطالبه این طلب‌ها را از طرف زوجه به طرفیت زوج را دارد یا خیر. تردید در این مسئله از آنجا ناشی می‌شود که برخی از حقوق اگرچه واجد رنگ و بوی مالی نیز هستند؛ اما وابسته به شخصیت مدنی فرد بوده و امکان قائم مقامی برای صاحب آن حقوق وجود ندارد؛ از سوی دیگر این حقوق مرتبط با نهاد خانواده بوده و به دلیل ارتباط با نظم عمومی چگونگی استفاده از آن‌ها می‌تواند در روابط زناشویی و استحکام خانواده مؤثر باشد؛ بنابراین اعطای اختیار مطالبه همه این حقوق به ارگان تصفیه ممکن است دارای پیامدهای منفی برای خانواده و تداوم آن به همراه داشته باشد. از این رو، تعیین موارد امکان قائم مقامی ارگان تصفیه در این زمینه اهمیت دارد.

در بررسی پیشینه موضوع این مقاله باید گفت که نویسنده با کتاب یا مقاله‌ای که به این موضوعات پرداخته باشد مواجه نشده است؛ با این حال، اهمیت موضوع این موضوع رو به افزایش است. درصد زنان شاغل نسبت به گذشته بیشتر می‌شود^۱ و خیلی از این زنان به امور تجاری نیز می‌پردازند؛ یعنی، حداقل مغازه‌ای را خریده یا اجاره می‌کنند و به تجارت مشغول می‌شوند و اینان نیز مانند هر تاجر مردی، امکان ورشکستگی برایشان متصور است. از سوی دیگر، اکنون با افزایش قیمت سکه بهار آزادی - که مهریه اغلب زنان ایرانی است - دارایی مثبت زنان متأهل بسیار زیاد

۱. حال بنا به هر علتی؛ مثلاً تغییرات فرهنگی، وضعیت اقتصادی نامساعد، افزایش طلاق و کثرت زنان خودسرپرست یا سرپرست خانواده و ...

شده است و این سکه‌های نکاح آورده که در نتیجه بحران‌های اقتصادی کشور، ارزشی روزافزون و بالا یافته‌اند، تبدیل به وثیقه‌های سراب گونه برای طلبکارانی می‌گردند که در پی وصول مطالبات خود از تمامی دارایی‌های شخصی ورشکسته هستند. البته مطالبات زوجه از زوج منحصر به مهریه نیست و طلبکاران به دنبال وصول طلب خود از هر نوع دارایی ورشکسته هستند و مسئولین تصفیه باید به قائم مقامی آن‌ها اقدام کنند؛ از این رو، باید دید آیا همه طلب‌ها قابلیت وصول دارند یا خیر.

۱. امکان مطالبه مهریه

مهریه عبارت از مالی است که به مناسبت عقد نکاح، مرد ملزم به دادن آن می‌شود^۱ و در یک تقسیم‌بندی به سه قسم تقسیم می‌گردد: مهرالمسمی، مهرالمثل و مهرالمتعه. هر یک از اینها جزء حقوق مالی زوجه بوده و داخل در دارایی او قرار دارند؛ بنابراین، باید امکان توقیف و مطالبه آن‌ها از سوی ارگان‌های تصفیه مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۱. مهرالمسمی

مهریه جزء حقوق مالی^۲ است و باید مالیت داشته باشد؛ از این رو، هر چیزی که مالیت داشته و به مالکیت انسان درآید ممکن است مهر قرار داده شود^۳ و تعیین آن تابع قواعد عمومی سایر معاملات است؛ بنابراین اگر موضوع مهر عین معین باشد باید در زمان عقد موجود و قابل نقل و انتقال باشد (ماده ۱۰۷۸ ق.م) و بین طرفین تا حدی که رفع جهالت آن‌ها بشود، معلوم و معین گردد (۲۰۷۹ ق.م) و مرد باید قدرت بر تسلیم مهر را داشته و مالک آن نیز باشد. مهرالمسمی ممکن است عین معین باشد (همانند خانه معین) یا کلی (مانند ۱۰۰ سکه بهار آزادی) و نیز می‌توان حق مالی یا منفعت یا کار معین را مهر زن قرار داد^۴.

۱. کاتوزیان، ناصر، حقوق خانواده، جلد اول، چاپ دوم، (تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار)، ۱۳۹۰، ص ۱۳۲.
صفایی، سید حسین، عراقی، سید عزت‌الله، امامی، اسدالله، قاسم‌زاده، سید مرتضی، صادقی، محمود، برزویی، عباس، حمیدزاد، احمد، آهنی، بتول، بررسی تطبیقی حقوق خانواده، چاپ اول، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۴)، ص ۲۳۴.

۲. ماده ۱۰۷۸ قانون مدنی: «هر چیزی را که مالیت داشته و قابل تملک نیز باشد می‌توان مهر قرار داد.»

۳. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، حقوق خانواده، چاپ دوم، (تهران: گنج دانش، ۱۳۷۶)، ص ۱۲۴.

۴. کاتوزیان، ناصر، حقوق خانواده، جلد اول، چاپ دوم، (تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۰)، ص ۱۳۳.

طبق ماده ۱۰۸۲ قانون مدنی، در فرض تعیین آن حین عقد نکاح، زن با انعقاد عقد^۱ مالک مهریه شده و جزء دارایی او قرار می‌گیرد. مالکیت زن در نصف مهر به صورت مستقر است؛ اما در نصف دیگر متزلزل است و با دخول یا موت زوجین قبل از دخول یا ارتداد زوج مستقر می‌گردد؛ اما زوجه می‌تواند حتی قبل از تحقق اسباب استقرار کامل مهر نیز اجرائیه صادر کرده و همه مهریه را وصول کند؛ زیرا به مجرد عقد مالک کل مهریه شده است.^۲

به موجب ماده ۴۱۸ قانون تجارت، از تاریخ صدور حکم ورشکستگی، تاجر از مداخله در تمام اموال خود - به غیر از مستثنیات دین^۳ یا حقوقی که جنبه شخصی دارند^۴ - اعم از اموال موجود و اموالی که در مدت ورشکستگی خواه به عنوان اجرت عمل یا به سبب ارث، وصیت، هبه یا سایر اسباب^۵ قانونی عاید او گردد ممنوع است. این ماده به صورت مطلق و کلی «تمام اموال» زوجه را جزء حقوق طلبکاران به شمار آورده و زوجه را از مداخله در آن منع کرده است و استثنای مهریه از عموم ممنوعیت این ماده دلیل می‌خواهد که وجود ندارد و مهریه نیز جزء مستثنیات دین یا جزء حقوقی محسوب نمی‌شود که مرتبط با شخصیت ایشان باشد؟^۶ زیرا قابل توریث و قابل اسقاط بعد

۱. نجفی جوهری، محمدحسن (صاحب جواهر)، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، جلد سی و یکم، چاپ هفتم، (بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۳۶)، ص: ۱۰۷؛ الصداق یملك بالعقد علی أشهر الروایتین و القولین، بل المشهور منهما شهرة عظيمة، بل عن الحلی نفی الخلاف فیہ.

۲. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، حقوق خانواده، چاپ دوم، (تهران: گنج دانش، ۱۳۷۶ش)، ص ۱۲۸-۱۲۹، امامی، سیدحسن، حقوق مدنی، جلد ۴، چاپ پانزدهم، (تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۷۷)، ص ۳۹۰، روشن، محمد، حقوق خانواده، چاپ دوم، (تهران: جنگل و جاودانه، ۱۳۹۱)، ص ۱۲۸.

۳. قائم مقام فراهانی، محمدحسین، ورشکستگی و تصفیه، چاپ اول، (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۵ش)، ص ۱۲۲.

۴. اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت، (ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته)، چاپ بیست و سوم، (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۷)، ص ۶۷.

۵. عبدی پور فرد، ابراهیم، حقوق تجارت، جلد چهارم، چاپ سوم، (تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۴۰۰)، ص ۱۴۵.

۶. این حقوق قابل توقیف توسط بستانکاران نیستند. صفایی، سیدحسین، اشخاص و اموال، چاپ شانزدهم، (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲)، ص ۳۸.

از نکاح است؛ بنابراین بر طبق این ماده، ارگان تصفیه مکلف است به قائم مقامی^۱ قانونی^۲ از زوجه به مطالبه حقوق مالی^۳ ایشان از جمله مهریه اقدام کند.

ارگان تصفیه می‌تواند تمام مهریه زن را از زوج مطالبه کند ولو اینکه دخولی صورت نگرفته باشد؛ زیرا، همان‌گونه که پیش‌تر بیان شد، با انعقاد عقد نکاح کل مهریه داخل در داریی زوجه می‌شود اعم از اینکه به صورت عین باشد یا به صورت طلبی که بر ذمه زوج قرار دارد. اگر زوجین در قید نکاح باشند مشکلی از حیث مطالبه نیست؛ اما اگر دخول صورت نگرفته باشد و بین زوجین طلاق صورت گرفته باشد مباحث نسبتاً غامضی وجود دارد که لازم است بررسی شوند؛ از این رو، برای تحلیل دقیق موضوع، مهریه کلی و مهریه عین معین را به تفکیک مورد بررسی قرار داده‌ایم:

الف) کلی بودن مهرالمسمی در فرض طلاق قبل از نزدیکی

زوجه با انعقاد عقد نکاح مالک مهریه می‌شود؛^۴ اما این مالکیت قبل از دخول نسبت به نصف مهر متزلزل است؛ زیرا اگر بین زوجین قبل از دخول طلاق صورت بگیرد، مالکیت نصف مهریه به زوج برمی‌گردد.^۵ حال اگر بعد از توقف زوجه، میان آن‌ها طلاق صورت بگیرد دو فرض قابل طرح است:

فرض اول: زوجه کل مهریه را گرفته است؛ مثلاً هزار سکه بهار آزادی بوده است و با انعقاد نکاح و قبل از رابطه زناشویی، آن‌ها را از زوج گرفته است؛ حال قبل از دخول بین آن‌ها طلاق صورت می‌گیرد؛ بنابراین، زوجه باید نصف مهریه (پانصد سکه بهار آزادی) را به زوج بازگرداند؛

۱. شمس، عبدالله، آیین دادرسی مدنی، چاپ دهم، (تهران، دراک، ۱۳۸۷)، ص ۲۸۷.

۲. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد چهارم، چاپ اول، (تهران: گنج دانش، ۱۳۷۸)، ص ۲۸۲۷.

۳. امور ذیل مال است ... سه - دیون و مطالبات. . جعفری لنگرودی، محمدجعفر، حقوق اموال، چاپ پنجم، (تهران: گنج دانش، ۱۳۸۰)، ص ۴۳.

۴. ماده ۱۰۸۲ قانون مدنی «به مجرد عقد زن مالک مهر میشود و می‌تواند هر نوع تصرفی که بخواهد در آن بنماید». صیمری، مفلح بن حسن، غایه المرام فی شرح شرائع الإسلام، دار الهادی، بیروت - لبنان، جلد ۳، ۱۴۲۰ ه ق، ص ۱۵۳: الأولى: فی تملك المرأة لجميع الصداق بنفس العقد.

۵. نجفی جوهری، محمدحسن (صاحب جواهر)، جواهر الکلام فی شرح شرایع الإسلام، جلد سی و یکم، چاپ هفتم، (بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۳۶۲)، ص ۱۰۹: فإذا طلق الزوج عاد إليه النصف و بقى للمرأة النصف.

اکنون آیا طلب زوج نسبت به نصف مهریه، متفاوت و ممتاز از طلب سایر طلبکاران است؟ جواب منفی است؛ از این رو، زوج برای استرداد این سکه‌ها باید در شمار غرما قرار گیرد.

فرض دوم: زوجه هنوز مهریه را نگرفته است و ذمه زوجه نسبت به کل مهریه مشغول است؛ ولی قبل از دخول، طلاق صورت می‌گیرد؛^۱ حال در این فرض آیا لازم است زوج فقط نصف مهریه (پانصد سکه بهار آزادی) را به ارگان‌های تصفیه پرداخت کند یا هزار سکه بهار آزادی را به عنوان کل مهریه پرداخت می‌کند و برای استرداد نصف آن‌ها (به دلیل طلاق قبل از دخول) در شمار غرما قرار گیرد؟ باتوجه به اینکه زوجه با عقد نکاح مالک کل مهریه شده^۲ و تمام^۳ این مال داخل در دارایی او می‌شود و می‌تواند نسبت به تمام آن اجرائیه صادر کند^۴؛ اما در صورتی که قبل از دخول بین آن‌ها طلاق صورت بگیرد باید نصف این مهریه از دارایی زوجه خارج شده و داخل در دارایی زوج شود در حالی که مقررات ورشکستگی، خروج هر نوع مال از دارایی ورشکسته را با محدودیت مواجه کرده است (ماده ۴۲۳ قانون تجارت)؛ حال این مال می‌تواند عین معین باشد - که به وسیله یکی از اسباب انتقال، مالکیت منتقل می‌شود- یا مثلاً دین و طلب باشد که ممکن است به واسطه ابراء، تهاتر یا مالکیت مافی الذمه و... ساقط گردد، باید توجه داشت که هیچ کدام از این اسباب بعد از ورشکستگی قابلیت اثرگذاری نخواهند داشت. در فرض مسئله، طلاق یکی از اسباب انتقال مالکیت یا سقوط دین و طلب است؛ اگر مهریه عین معین باشد تحقق طلاق سبب انتقال نصف مشاع مهریه از دارایی زوجه به زوج است و اگر مهریه مال کلی باشد، چنانچه زوجه

۱. نجفی جواهری، محمدحسن (صاحب جواهر)، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، جلد سی و یکم، چاپ هفتم، (بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۳۶۲)، ص ۸۸۰. فان كان دینا علیه و لم یکن قد دفعه برأت ذمته من نصفه، و إن كان عینا كانت مشتركة بینة و بینها و لو كان دفعه إليها استعداد نصفه إن كان باقیاً، أو نصف مثله إن كان تالفاً، و لو لم یکن له مثل فنصف قیمته.

۲. اسکافی از فقهای امامیه معتقد است که زوجه هم‌زمان با انجام عقد تنها مالک نصف مهر می‌شود و با نزدیکی (یا عوامل دیگر) تمامی آن را مالک می‌گردد؛ اما مشهور فقها معتقدند که با انجام عقد، زن مالک تمامی مهر می‌گردد ولی به طور متزلزل. محقق داماد، سید مصطفی، بررسی فقهی حقوق خانواده، چاپ دهم، (تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۲)، ص ۲۳۴.

۳. بر همین اساس اگر مهریه‌ای که عین معین است نمودی داشته باشد، این نماء متعلق به زوجه است و با طلاق قبل از وقوعه، فقط اصل مهریه تصیف می‌شود و نماء آن تصیف نخواهد شد و همه در ملک زوجه باقی خواهد ماند. حبیبی تبار، جواد، گام به گام با حقوق خانواده، چاپ سوم، (قم: نشر گام به گام، ۱۳۸۶)، ص ۱۸۳. محمد جعفر جعفری لنگرودی، حقوق خانواده، چاپ دوم، (تهران: گنج دانش، ۱۳۷۶)، ص ۱۳۰.

۴. همان، ص ۱۲۴.

تمام آن را دریافت کرده باشد، طلاق سبب مشغولیت ذمه زوجه به زوج به مقدار نصف آن است و اگر زوجه مهریه را اخذ نکرده باشد طلاق سبب سقوط ذمه زوج نسبت به نصف مهریه می شود و همه این موارد انتقال مال یا سقوط طلب که با طلاق صورت می پذیرد داخل در منع قانونی قانون تجارت است. در نتیجه، باید گفت در صورت وقوع طلاق قبل از دخول و بعد از توقف، در صورتی که زوجه کل مهریه را گرفته باشد، زوج باید برای گرفتن نصف آن داخل در غرما شود و امتیازی بر سایر طلبکاران ندارد؛ اما اگر زوجه مهریه را نگرفته باشد زوج باید کل مهریه را به ارگان تصفیه تسلیم کند و برای نصف آن داخل در غرما گردد و این از نتایج اصل تساوی طلبکاران نیز است.

ب) عین معین بودن مهرالمسمی در فرض طلاق قبل از دخول

برخلاف مال کلی که انتقال مالکیت آن با تعیین مصداق یا تسلیم محقق می شود، انتقال مالکیت عین معین با انعقاد عقد تملیکی صورت می پذیرد؛ بنابراین، در عقد نکاح نیز بعد از تعیین مهریه و انعقاد نکاح، مالکیت عین معین به صورت کامل به زوجه منتقل می گردد؛ اما در صورت طلاق قبل از نزدیکی، مالکیت نصف عین معین از ملکیت زوجه خارج و داخل در ملکیت زوج می شود و مالکیت هر دو نسبت به عین معین به صورت مشاعی در می آید. اکنون این پرسش مطرح می شود که در صورت طلاق قبل از دخول در فرض ورشکستگی زوجه آیا مالکیت نصف مهریه بدون رعایت اصل تساوی^۱ نسبی^۲ طلبکاران از دارایی زوجه خارج شده و به دارایی زوج منتقل می گردد یا باید پذیرفت که با توقف تاجر، اموال تاجر ورشکسته (که مهریه نیز جزء آن است) متعلق طلب طلبکاران قرار می گیرد؛ از این رو، باید مهریه ای که عین معین است را در حکم تلف به شمار آورد و زوج را طلبکار یک مال کلی دانست که بر سایر طلبکاران اولویت ندارد؟

در این فرض طبق یک نظر -چنانچه در بند پیشین گذشت- می توان قائل بر این شد سقوط یا انتقال هر نوع مال از دارایی ورشکسته بعد از ورشکستگی ممنوع است. بنابراین، طلاق قبل از دخول که سبب انتقال نصف مشاع عین مهریه از دارایی زوجه به دارایی زوج است نیز باید نسبت به انتقال مال بی اثر باشد. طبق یک نظر دیگر می توان قائل شد با طلاق، نصف مهریه از دارایی زوجه خارج شده و داخل در دارایی زوج می گردد و این حکم مخالف اصل تساوی طلبکاران

۱. صقری، محمد، ورشکستگی، (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۶)، ص ۲۳۳.

۲. قائم مقام فراهانی، محمدحسین، ورشکستگی و تصفیه، چاپ اول، (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۵)، ص ۹۸.

هم نیست؛ زیرا از شمول آن خروج تخصصی دارد؛ برای اینکه صاحبان حقوق عینی طلبکار محسوب نمی‌گردند و در کنار آن‌ها قرار نمی‌گیرند به همین دلیل نیز در ماده ۴۷۴ قانون تجارت در خصوص فسخ عقد به واسطه یکی از خيارات آمده است: «اگر اشخاصی نسبت به اموال متصرفی تاجر ورشکسته دعوی اختیاراتی دارند و صرفنظر از آن نمی‌کنند باید آن را در حین تصفیه عمل ورشکستگی ثابت نموده و به موقع اجرا گذارند^۱». به نظر حکم این ماده را نباید مقید به اختیارات مصرح قانونی دانست و می‌توان آن را با تنقیح مناط به سایر حقوق عینی نیز تسری داد؛ حتی برخی کلمه «اختیاراتی» که در ماده ۴۷۴ قانون تجارت آمده است را در معنای اصطلاحی مشخص آن ندانسته‌اند؛ یعنی اختیارات مصرحی که در قانون مدنی آمده است؛ بلکه آن را در معنای لغوی آن به معنی اختیار و به نوعی حق دانسته‌اند؛ لذا گفته‌اند با صدور حکم ورشکستگی، اختیاراتی (حقوقی) که دیگران بر اموال تاجر ورشکسته دارند، از جمله حق انتفاع، ارتفاق و... یا خیار فسخ و استرداد ناشی از عقود از بین نمی‌رود؛ بلکه باید حین تصفیه، حقوق و اختیارات خود را به موقع اجرا گذارند^۲ به همین دلیل می‌توان این حکم را در طلاق قبل از دخول نیز تسری داد و گفت با طلاق زوجه، نصف مشاع مهریه به ملکیت زوج باز می‌گردد. از سوی دیگر مقنن در ماده ۱۰۹۲ قانون مدنی به طور مطلق، صراحتاً از حق استرداد عین در صورت طلاق قبل از نزدیکی سخن گفته است و این هم می‌تواند مؤید دیگری بر این دیدگاه به شمار آید.

اما در مقابل می‌شود استدلال کرد فرض ماده ۴۷۴ قانون تجارت، فسخ عقود معوض است. در این عقود شخص باید برای فسخ و استرداد عین، ابتدا عوض آن را تسلیم ارگان تصفیه کند و تسری حکم این ماده به موارد غیر معوض مثل طلاق در فرض قبل از دخول باعث وارد شدن ضرر محض به حقوق طلبکاران ورشکسته می‌شود؛ از این رو، به نظر باید گفت حکم ماده ۴۷۴ قانون تجارت استثنایی بر اصل تساوی طلبکاران ورشکسته است و باید به نحوی تفسیر و تأویل گردد که کمترین زیان به طلبکاران وارد شود و قدر متیقن از این ماده، فسخ عقود معوض است؛ به همین سبب باید مهر معین را بعد از طلاق و قبل از دخول در حکم تلف دانست و زوج را برای استرداد

۱. البته در این فروض، اعمال‌کننده خیار باید عوض آنچه را که اخذ کرده است را به ارگان تصفیه تسلیم کند و این به گونه‌ای از خسارت طلبکاران می‌کاهد اما در فرض طلاق، زوج با اعمال آن بر فرض استرداد نصف مشاع مهریه، چیزی به هیئت طلبکاران تأدیه نمی‌کند.

۲. دمیرچیلی، محمد؛ حاتمی، علی؛ قرانی، محسن، *قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی*، (تهران: نشر میزان، ۱۴۰۰)، ص ۷۸۶.

نصف آن طلبکار زوجه دانست که هیچ گونه امتیازی بر سایر طلبکاران ندارد؛ همان طور که در فرض کلی بودن مهریه، زوج باید کل مهر را به ارگان تصفیه پرداخت کند و برای استرداد نصف آن داخل در غرما شود.

۱- ۲. مهرالمثل

در صورتی که زن به هر دلیلی مستحق مهرالمثل^۲ باشد، مدیر یا اداره تصفیه می تواند به قائم مقامی او، به مطالبه آن از مرد اقدام کنند و مباحث این فرض همانند آنچه در مورد مهرالمسمی بیان شد، است و مطلب جدید و مبهمی در این زمینه وجود ندارد؛ زیرا در هر حال، این مهر به صورت طلب، داخل در دارایی زن شده است و ارگان تصفیه نیز قائم مقام ورشکسته در دارایی او به شمار می آید، مگر در موارد خاص و استثنایی مصرح در قانون.

نکته ای که در اینجا لازم به ذکر است این است که مهرالمسمی می تواند عین و منفعت و دین و... هم باشد؛ اما مهرالمثل به عنوان دین بر ذمه زوج قرار می گیرد و چون به نظر مشهور بعد از دخول^۳ بر ذمه زوج قرار می گیرد همیشه به صورت کامل است و همانند مهرالمسمی فرض اشتغال ذمه زوج نسبت به نصف آن وجود ندارد.

در صورتی که زن به خاطر تجاوز به عنف و عدم رضایت مستحق مهرالمثل یا ارش البکاره شده باشد نیز امکان اخذ آن وجود دارد؛ اما آیا اداره تصفیه می تواند در این صورت اقدام کند؟ به نظر، حقوقی که جنبه شخصی دارند از جمله طرح دعوی مدنی به تبعیت از دعوی جزایی مثل همین مهرالمثل یا جبران ضرر معنوی، به دلیل شخصی بودن این حقوق و ارتباط آن با شخصیت تاجر، ارگان تصفیه نمی تواند به قائم مقامی ورشکسته در این زمینه اقدام کند؛^۴ زیرا موضوع، شکایت کیفری و قائم به شخص است و مطالبه ضرر و زیان نیز وابسته به اصل شکایت کیفری

۱. و نمی توان حق ایشان بر نصف عین مهریه را یک حق عینی همانند حق عینی تبعی دانست.

۲. در فرض مهرالتمتع نیز چون این مال داخل در دارایی زن گردیده است، امکان مطالبه آن از طریق اداره و مدیر تصفیه وجود دارد و مباحث جدیدی برای طرح و بررسی ندارد.

۳. ر.ک به نظر مخالف در تفسیر ماده ۱۱۰۰ قانون مدنی: کاتوزیان، ناصر، قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی، (تهران: دادگستر، ۱۳۷۷) ص ۶۷۴، جعفری لنگرودی، محمدجعفر، حقوق خانواده، (تهران: گنج دانش، ۱۳۷۷)، صص ۱۵۲-۱۵۳.

۴. اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت، (ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته)، چاپ بیست و سوم، (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۷) ص ۶۷.

قابل طرح است. از سوی دیگر با طرح دعاوی این چنینی، امکان به خطر افتادن آبروی زن وجود دارد و اعلان آن اشاعه فحشا محسوب می گردد؛ بنابراین ارگان تصفیه نمی تواند در این خصوص تجسس کرده و دعوی مطالبه مهرالمثل یا ارش البکاره اقامه کنند؛ اما اگر خود ورشکسته خسارتی دریافت کرده باشد متعلق حق غرما قرار می گیرد و دلیلی بر استثنای آن از دارایی ورشکسته که وثیقه طلب طلبکاران است وجود ندارد. همچنین در صورتی که دعوی مطالبه مهرالمثل از طرف زن مطرح گردیده باشد امکان ادامه دعوی و مطالبه آن از سوی ارگان تصفیه ممکن است؛ حتی می توان گفت اگر فقط دعوی کیفری مطرح شده باشد، ارگان تصفیه می تواند بعد از اثبات جرم، اقدام به مطالبه مهرالمثل یا ارش البکاره کند؛ ولی به نظر می رسد چنین امکانی برای ارگان تصفیه وجود نداشته باشد؛ زیرا، بین دعوی کیفری و مطالبه خسارت ملازمه ای وجود ندارد و اطاله این مباحث می تواند باعث رنجش و ناراحتی قربانی گردد و به صلاح نخواهد بود.

۲. امکان مطالبه نفقه

استحقاق زوجه نسبت به نفقه با وجود تمکین، ربطی به فقر و غنای او ندارد؛ از این رو، حتی اگر زن، تاجر متمول باشد نیز حق دارد از شوهر خود مطالبه نفقه کند و در صورت عدم مطالبه، این نفقه به عنوان دین بر ذمه زوج باقی خواهد ماند.

در مطالبه نفقه نیز ممکن است گفته شود ارگان تصفیه می تواند قائم مقام زوجه شود و دلیلی بر استثنای این مصداق از دارایی زن از سلطه طلبکاران وجود ندارد؛ ولی این نظر قابل دفاع نیست؛ زیرا اولاً: نفقه در بیشتر مصداق با مستثنیات دین می تواند هم پوشانی داشته باشد و مستثنیات دین نیز در اختیار ورشکسته قرار می گیرد؛ بنابراین، ارگان تصفیه نمی تواند در مطالبه آن قائم مقام ورشکسته باشد؛ ثانیاً: نفقه با کرامت و زندگی شرافتمندانه شخص مرتبط است و جزء حقوق مرتبط با شخصیت معنوی فرد است؛ ثالثاً: دعوی نفقه ممکن است با دفاع نشوز از طرف زوجه مواجه شود؛ یعنی سبب داخل شدن در خصوصی ترین رابطه زوجیت؛ از این رو، هم به مصلحت خانواده نیست هم با کرامت و حیثیت زوجه در ارتباط است. رابعاً: از حیث اثباتی، اثبات نفقه

۱. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، جلد شصت و چهار، چاپ دوم، (تهران: انتشارات مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳)، ص ۷۱؛ روایت شده رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) رو به کعبه کرد و فرمود: مرحبا بالیت ما اعظمک و اعظم حرمتک علی الله و الله للمؤمن اعظم حرمة منك لان الله حرم منك واحده و من المؤمن ثلاثة ماله و دمه و ان یظن به ظن السوء.

۲. اسکینی، ربیعاً، حقوق تجارت، (ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته)، چاپ بیست و سوم، (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۷)، ص ۶۷.

معوقه از سوی ارگان تصفیه مشکل است^۱ و معمولاً بدون دخالت زن به سرانجام نمی‌رسد؛ خامساً: اگر زوجه راضی به این دعوا نباشد امکان صدور حکم کم است؛ مثلاً زوجه می‌تواند اقرار به دریافت نفقه یا تحقق نشوز کند^۲.

بعد از صدور حکم به نفع زوجه در دعوی نفقه، دربارهٔ تسلیم مبلغ مورد حکم به ورشکسته یا ارگان تصفیه باید بین نفقه معوقه و نفقه جاریه تفکیک قائل شد. اگر دعوا برای مطالبه نفقه معوقه باشد، محکوم به باید به ارگان تصفیه تسلیم شود؛ زیرا دلیلی برای احتساب نفقه معوقه جزء مستثنیات دین وجود ندارد و اصل بر توقیف همهٔ اموال ورشکسته است^۳؛ اما در صورتی که دعوا برای مطالبه نفقه جاریه باشد؛ مورد حکم به نفع طلبکاران قابل توقیف نیست؛ زیرا چنان که پیش‌تر بیان شد، بسیاری از مصادیق نفقه جزء مستثنیات دین محسوب می‌شوند؛ اما این پرسش مطرح است که آیا برخی از مصادیق نفقه که در زمرهٔ مستثنیات دین قرار نمی‌گیرند، قابل توقیف‌اند؟ مثلاً، البسه در صورتی که مورد حکم نفقه قرار گیرد باید متعارف و در شأن زن باشد؛ اما همین البسه اگر به‌عنوان مستثنیات دین از توقیف استثناء شود باید به‌قدر ضرورت باشد همچنین وسایل آرایش زوجه از مصادیق نفقه محسوب می‌گردد؛ اما نمی‌تواند جزء مستثنیات دین به‌شمار آیند؛ از این‌رو، این سؤال قابل طرح است آیا ارگان تصفیه می‌تواند نفقه را گرفته و به‌قدر ضرورت به زوجه بدهد و مابقی را بین طلبکاران تقسیم کند؟ حالتی را تصور بفرمایید که در آن مدیر تصفیه به ورشکسته می‌گوید: «همان لباسی که تنته مگه چشه؟! حالا یک مدت ماتیک و... هم نمالی به جایی بر نمی‌خورد و باید پول اینها پیش ما باشد تا بین طلبکاران تقسیم کنیم». به نظر می‌رسد شأن و منزلت بانوی ورشکسته باید حفظ شود؛ بنابراین، حتی اگر نفقه‌ای که می‌گیرد خیلی بیشتر

۱. در خصوص اینکه در نفقه معوقه اصل بر پرداخت نفقه است یا عدم پرداخت آن اختلاف نظر وجود دارد: پژوهشگاه قوه قضائیه، سامانه ملی آراء قضایی، رأی دادگاه تجدید نظر استان، شمارهٔ دادنامهٔ قطعی: ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۱۱۰۱۰۷۳، تاریخ دادنامهٔ قطعی: ۱۴/۰۶/۱۳۹۱؛ هنگامی که زوجین با هم زیر یک سقف زندگی می‌کنند، اصل بر پرداخت نفقه است؛ نظر مخالف: پژوهشگاه قوه قضائیه، سامانه ملی آراء قضایی، رأی دادگاه تجدید نظر استان، شمارهٔ دادنامهٔ قطعی: ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۲۴۰۱۰۶۷، تاریخ دادنامهٔ قطعی: ۱۴/۰۶/۱۳۹۱؛ در صورتی که زوجین مدتی را با هم در زیر یک سقف زندگی مشترک داشته باشند، اصل بر لزوم پرداخت نفقه است و چنانچه زوج دلیلی بر اثبات پرداخت ارائه ندهد، به پرداخت نفقه ایام مورد خواسته محکوم می‌شود.

۲. در فرض اقامه دعوی نفقه توسط زوجه قبل از ورشکستگی نیز دعوا متوقف نشده و ارگان تصفیه نمی‌تواند به قائم مقامی ورشکسته دعوا را ادامه دهد.

۳. مگر اینکه مال دیگری برای امرای معاش نداشته باشد که همان نفقه معوقه نیز جزء مستثنیات دین قرار می‌گیرد.

از مستثنیات دین او باشد؛ به منظور حفظ شأن، کرامت و عزت نفس او باید از توقیف مصون بماند.

باتوجه به تداخل مستثنیات دین و نفقه^۱ زوجة در فرض مقاله، سؤال قابل طرح در اینجا این است: برای زن متأهلی که ورشکست شده است آیا اموالی تحت عنوان مستثنیات دین اختصاص داده می‌شود؟ درباره مصادیق مستثنیات دین تاجر ورشکسته اختلاف نظر است و اختلاف، ریشه در یک مسئله اصولی^۲ دارد که آیا قانون خاص، (قانون تجارت و قانون تصفیه امور ورشکستگی) به عنوان مخصص قانون عام محسوب می‌شوند یا خیر؛ قوانینی مانند ماده ۶۵ قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶/۸/۱، ماده ۵۲۴ قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹/۰۱/۲۱ (اکنون حذف شده است) و در نهایت ماده ۲۴ قانون اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۳/۰۷/۱۵. برخی بر این عقیده‌اند که مستثنیات دین تاجر ورشکسته همان است که در بند ۱ ماده ۴۴۴ قانون تجارت آمده است و قانون عام نمی‌تواند قانون خاص را نسخ کند^۳ و برخی، قوانین عام مؤخر را حداقل در بخش مسکن و وسیله نقلیه حاکم بر قانون تجارت می‌دانند^۴ و برخی قائل به نسخ کامل قانون تجارت در این زمینه هستند^۵.

در صورتی که قائل به عدم نسخ قانون تجارت باشیم، مصادیق مستثنیات دین طبق بند یک ماده ۴۴۴ قانون تجارت و ماده ۲۱ قانون تصفیه امور ورشکستگی فقط شامل موارد زیر است: البسه، اثاثیه، اسباب و نفقه ورشکسته و افراد واجب‌النفقه او آن هم برای حوائج ضروری و شامل

۱. ماده ۱۱۰۷ قانون مدنی (اصلاحی ۱۳۸۱/۸/۱۹) «نفقه عبارت است از همه نیازهای متعارف و متناسب با وضعیت زن از قبیل مسکن، البسه، غذا، اثاث منزل و هزینه‌های درمانی و بهداشتی و خادم در صورت عادت یا احتیاج به واسطه نقصان یا مرض.»

۲. در اصطلاح علم اصول، در دوران بین نسخ و تخصیص اختلاف نظر وجود دارد که کدام یک مقدم است. نک: مظفر، محمدرضا، اصول فقه، ج ۱، (انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳)، صص ۲۲۰-۲۲۱.

۳. عبدی‌پور فرد، ابراهیم، حقوق تجارت، جلد چهارم، چاپ سوم، (تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۴۰۰)، ص ۱۴۹.

۴. سیمایی‌صراف، حسین، حقوق ورشکستگی و تصفیه اموال ورشکسته، چاپ اول، (تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۷)، ص ۱۹۹.

۵. اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت، (ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته)، چاپ بیست‌وسوم، (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۷)، ص ۶۷. قائم مقام فراهانی، محمدحسین، ورشکستگی و تصفیه، (بنیاد حقوقی میزان، چاپ دهم، ۱۳۹۹)، ص ۶۲، افتخاری، جواد، ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته، چاپ اول، (تهران: ققنوس، ۱۳۷۹)، ص ۸۲، عرفانی، محمود، ورشکستگی و تصفیه، چاپ دوم، (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۴)، ص ۶۹.

مسکن نمی شود؛ اما طبق ماده ۱۱۰۷ قانون مدنی «نفقة عبارت است از همه نیازهای متعارف و متناسب با وضعیت زن از قبیل مسکن، البسه، غذا، اثاث منزل و هزینه‌های درمانی و بهداشتی و خادم در صورت عادت یا احتیاج به واسطه نقصان یا مرض.» بنابراین، بین نفقه و مستثنیات دین رابطه عموم و خصوص من وجه وجود دارد؛ نفقه از آن جهت که شامل همه نیازهای متعارف و متناسب با وضعیت زن است، عام به شمار می آید. در مقابل، مستثنیات دین از آن حیث که صرفاً البسه، اثاثیه، اسباب و نفقه ورشکسته و افراد واجب‌النفقه او آن هم برای رفع حوائج ضروری در بر می گیرد، خاص محسوب می شود. همچنین مستثنیات دین از آن جهت که شامل حوائج ضروری افراد واجب‌النفقه ورشکسته هم می شود عام است؛ اما نفقه چون تنها به زن اختصاص دارد، خاص تلقی می گردد. طبق دیدگاه عدم نسخ، از آنجاکه تمامی نیازهای متعارف زن متأهل و ورشکسته تحت عنوان نفقه بر عهده زوج اوست؛ پس نمی توان اموالی را تحت عنوان مستثنیات دین برای او کنار گذاشت؛ مگر اینکه پدر و مادر یا فرزندی از شوهر دیگر داشته باشد که واجب‌النفقه او باشند که زوج التزامی به دادن هزینه آنها تحت عنوان نفقه ندارد. بنابراین از این حیث می توان طبق ماده ۴۴۴ قانون تجارت و ماده ۲۱ قانون تصفیه امور ورشکسته، اموال خود ورشکسته را برای افراد واجب‌النفقه او مستثنی کرد.

در صورت قبول نظر نسخ، اکنون ماده ۲۴ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی بر مستثنیات دین ورشکسته حاکم است^۱ و مصادیق موجود برای مستثنیات دین در این قانون با معیار موجود در ماده ۱۱۰۷ قانون مدنی برای نفقه زوجه یکی نیستند ولی هم پوشانی دارند؛ پس آن مصادیقی از مستثنیات دین که داخل در نفقه زوجه قرار می گیرد به عنوان مستثنیات دین نباید توقیف شود^۲؛

۱. ماده ۲۴ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی: مستثنیات دین صرفاً شامل موارد زیر است:

- الف - منزل مسکونی که عرفاً در شأن محکوم علیه در حالت اعسار او باشد.
 - ب - اثاثیه مورد نیاز زندگی که برای رفع حوائج ضروری محکوم علیه و افراد تحت تکفل وی لازم است.
 - ج - آذوقه موجود به قدر احتیاج محکوم علیه و افراد تحت تکفل وی برای مدتی که عرفاً آذوقه ذخیره می شود.
 - د - کتب و ابزار علمی و تحقیقاتی برای اهل علم و تحقیق متناسب با شأن آنها.
 - ه - وسایل و ابزار کار کسبه، پیشه‌وران، کشاورزان و سایر اشخاص که برای امرار معاش ضروری آنها و افراد تحت تکفلشان لازم است.
 - و - تلفن مورد نیاز مدیون.
۲. مگر در مواردی که امکان گرفتن نفقه از زوج به دلیل فقر و ... امکان پذیر نباشد که در این صورت باید از اموال خود ورشکسته این امر صورت بگیرد.

زیرا فراهم‌سازی آن‌ها بر عهدهٔ زوج است اما مصادیق دیگر همانند کتب و ابزار علمی تحقیقاتی و وسایل و ابزار کار کسبه و... چون داخل در نفقه به‌شمار نمی‌آیند، به‌عنوان مستثنیات دین قابل توقیف است.

حکم بالا برای زمانی است که زوج نفقهٔ زوجه را پرداخت می‌کند؛ اما در صورتی که اقدام به پرداخت نکند ادارهٔ تصفیه ملزم به اخراج نفقهٔ زوجه به‌عنوان مستثنیات دین از دارایی اوست؛ زیرا چنان‌که گذشت، ارگان تصفیه حق اقامهٔ دعوی نفقه را از سوی زوجه به طرفیت زوج ندارد؛ حتی اگر بخواهد این اموال را پس از گرفتن حکم و اجرای آن، به زوجه تسلیم کند.

۳. خُلْع و مُبَارَات زوجه

طلاق خلع طلاق است که در آن زوجه به‌جهت کراهت از زوج، با بخشیدن مهریه یا مال دیگری به او، که به آن فدیة گفته می‌شود از وی طلاق می‌گیرد. طلاق مُبَارَات نیز طلاق است که در آن به‌جهت کراهت زن و مرد از همدیگر، زن مهریه یا مال دیگری که به آن فدیة گفته می‌شود، به مرد پرداخت می‌کند تا او را طلاق دهد.

در طلاق خلع و مبارات، زن باید فدیة دهد. فدیة در لغت^۱ به معنی اعطا کردن مال است و در اصطلاح فقهی و حقوقی عوضی است که زن در ازای طلاق دادن شوهر به وی می‌پردازد^۲ از این رو، باید دید آیا طلاق خلع و مبارات زوجه مشمول ممنوعیت موجود در مادهٔ ۴۲۳ قانون تجارت می‌شود یا خیر؟ در این ماده آمده است: «هرگاه تاجر بعد از توقف معاملات ذیل را بنماید باطل و بلااثر خواهد بود: ۱) هر صلح محاباتی یا هبه و به‌طور کلی هر نوع نقل و انتقال بلاعوض اعم از اینکه راجع به منقول باشد یا غیر منقول باشد».

فدیة در واقع رایگان نیست و عوضی دارد بنابراین، بلاعوض تلقی نمی‌شود تا مشمول این ماده شود؛ ولی آیا مراد مقنن در این ماده از عوض، عوض مالی است یا عوض غیرمالی را هم شامل می‌شود؟ اگر بگوییم منظور مقنن در قانون تجارت که بحث از مال و دارایی است، عوض مالی است؛ لذا دادن فدیة را باید بلاعوض دانست؛ زیرا مالی در مقابل آن قرار ندارد؛ به همین دلیل،

۱. فیومی مقری، احمد بن محمد، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر، جلد دوم، بیجا، بیروت، المكتبة العلمیة، ص ۴۶۵.

۲. نجفی جوهری، محمدحسن (صاحب جواهر)، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، جلد سی و سوم، چاپ هفتم، (بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۳۶۲)، ص ۱۹.

خلع را باید در حکم انتقال بلاعوض مال دانست و باطل به‌شمار آورد. این امکان نیز وجود دارد که خلع و امثال آن را معوض بدانیم و مشمول منع موجود در ماده ۴۲۳ قانون تجارت ندانیم؛ زیرا اگرچه مالی درمقابل آن قرار نمی‌گیرد؛ ولی باوجوداین، به‌هرحال معوض است. حتی فرضی را در نظر بگیرید که تاجر ورشکسته با اولیای دم معینی علیه متوفی برای اخذ رضایت آنان مصالحه کرده باشند؛ آیا باید آن صلح را باطل دانست و تاجر کشان‌کشان به‌پای چوبه دار آورده شود؟ در این فرض نیز عوض مورد مصالحه، رهایی جانی از قصاص است و باید آن را معوض دانست. ولی بااین‌حال، این نظر قابل‌خداشه است؛ زیرا این منع در قانون تجارت آمده است و سیاق قانون تجارت، مالی بودن معوض را می‌رساند نه غیرمالی بودن آن را؛ ازسوی دیگر شاید باطل اعلام کردن این مصالحه از حیث وجدان و انصاف و اخلاق خوشایند نباشد؛ ولی حقوق تا کجا به این امور پایبند است؟^۱ آیا تاجر می‌تواند بعد از صدور حکم ورشکستگی، این مصالحه را با اولیای دم داشته باشد؟ جواب به نظر منفی است؛ پس اگر اخلاق و انصاف در اینجا کارساز نیست و طبق اصول عمل می‌شود باید با مصالحه در زمان توقف نیز طبق اصول برخورد شود و این فرض همانند فرض خلع و مبارات است و باید گفت: «حکم الامثال فی ما یجوز و فی ما لا یجوز واحد».

با بطلان فدیة در طلاق خلع و مبارات، زوج در صورتی که فدیة را دریافت کرده باشد باید آن را به اداره تصفیة مسترد دارد (کل ما یضمن بصحیحة یضمن بفاسده) و در این فرض، هم زن از دست رفته و هم فدیة! از این رو، باید چاره‌ای اندیشیده شود. در طلاق خلع و مبارات، یکی از اثرات اصلی فدیة ایجاد مانع برای زوج در امکان رجوع از طلاق است؛ بنابراین، در فرضی که زوج در زمان عده از بطلان فدیة آگاهی پیدا کند می‌تواند از طلاق منصرف شود و به زوجه رجوع کند؛ اما در صورتی که عده طلاق منقضی شده باشد تکلیف چیست؟ زوج در هر حال باید فدیة را به ارگان تصفیة بازگرداند و امکان رجوع از طلاق نیز به دلیل سپری شدن عده وجود ندارد. در این فرض زوج باید بعد از پس دادن فدیة، همانند سایر طلبکاران برای دریافت خسارت خود

۱. در پرونده‌ای، شخص تاجر کلیه خود را برای درمان فرزندش فروخته است و حال بحث است آیا اداره تصفیة می‌تواند پول این متاع گرانها را به نفع طلبکاران ایشان مصادره کند یا خیر؟ یا در صورت فوت ورشکسته آیا امکان تأدیة دیون ایشان از اعضای بدنش وجود دارد؟ ر.ک به: صادقی مقدم، محمد حسن؛ شفیع زاده خولنجانی، مجتبی، «امکان سنجی استیفای دین از اعضای بدن مدیون»، پژوهش حقوق خصوصی، سال سوم، شماره ۹، ۱۳۹۳، صص ۱۰۱-۱۲۲.

که به مقدار همان فدیة است^۱ داخل در غرما قرار شود؛ زیرا این مال بلاسبب داخل در دارایی زوجه گردیده است.

۴. توقیف نصف دارایی زوج در صورت وجود شرط تنصیف دارایی

زوج ممکن است در عقد نکاح یا خارج از آن قبول کند در صورت طلاق دادن زوجه خود، نصف دارایی را که بعد از ازدواج تحصیل کرده است، به زوجه تملیک کند. این یک شرط فعل تعلیقی است که زوجه، مشروطه آن است و در صورتی که معلق علیه آن - که طلاق با شرایط خاصی است - صورت پذیرد الزام حقوقی برای زوج ایجاد می‌شود. این تعهد زوج جزء دارایی مثبت زوجه به‌شمار می‌آید؛ بنابراین، در صورت تحقق شرایط آن، ارگان تصفیه باید به قائم مقامی زوجه اقدام به مطالبه کند؛ زیرا چنانچه گذشت دیون و مطالبات^۲ نیز از اقسام حقوق مالی^۳ به‌شمار می‌آیند و در تعریف حق دینی گفته می‌شود: حقی است که شخص علیه دیگری دارد و به موجب آن می‌تواند انتقال مال، انجام کار یا خودداری از انجام کاری را از شخص متعهد مطالبه کند^۴ و فروض مقاله از جمله تعهد به انتقال نصف دارایی نیز دین و طلب محسوب می‌شود و زوجه حق مطالبه دارد و بعد از ورشکستگی، ارگان تصفیه قائم مقام ورشکسته در این خصوص خواهد بود.

۵. توقیف اجرت‌المثل

اجرت‌المثل به معنای پرداختن اجرت کارهایی است که زن در خانه شوهر انجام داده درحالی که این امور از وظایف شرعی او نبوده و برای این کار قصد تبرع (مجانی بودن) نیز نداشته باشد، در این موارد، شوهر موظف به پرداخت اجرت‌المثل این کارها است.

بنا بر دیدگاهی، دادگاه اجرت‌المثل را در زمانی مورد حکم قرار می‌دهد که توافق دیگری در خصوص امور مالی میان زن و شوهر نباشد؛ چراکه اگر توافقی باشد باید طبق آن عمل شود؛

۱. در فرضی که فدیة متعلق به دیگری است و تنفیذ نمی‌کند خلع باطل می‌شود. در این فرض مرحوم کاتوزیان بیان داشته‌اند باید برای رعایت احترام به اراده مشترک طرفین، در چنین حالتی زن مثل یا قیمت فدیة را به‌عنوان بدل به شوهر بدهد: کاتوزیان، ناصر، حقوق خانواده، جلد اول، چاپ دوم، (تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۰)، ص ۴۵۰.

۲. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، حقوق اموال، چاپ پنجم، تهران: گنج دانش، ۱۳۸۰، ص ۴۳.

۳. کاتوزیان، ناصر، اموال و مالکیت، چاپ سی و چهارم، (تهران: میزان، ۱۳۹۰)، ص ۱۵.

۴. داراب‌پور، مهرباب، حقوق اموال و مالکیت، چاپ اول، (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۱)، ص ۱۳.

بنابراین، اجرت‌المثل با شرط انتقال نصف دارایی قابل جمع نیست^۱؛ چون شرط انتقال نصف دارایی، توافقی بوده و بر حکم قانون مبنی بر پرداخت اجرت‌المثل، مقدم است و در این مورد فقط به انتقال تا نصف دارایی حکم می‌شود^۲ پس در صورتی که زوجه حق مطالبه اجرت‌المثل را نداشته باشد ارگان تصفیه نیز فاقد چنین حق و تکلیفی است؛ اما در صورتی که چنین توافقی وجود نداشته باشد تکلیف چیست؟

به نظر امکان قائم‌مقامی ارگان تصفیه در اخذ اجرت‌المثل وجود ندارد؛ زیرا این اختیار مخصوصاً در زمانی که زوجه در قید زوجیت است مخالف اخلاق حسنه و استحکام خانواده است و سبب تزلزل بنیان خانواده می‌گردد و زوجه را در معرض شماتت و کدورت قرار می‌دهد. حق مطالبه اجرت‌المثل در این فرض^۳ را باید مرتبط با شخصیت مدنی فرد به حساب آورد و تنها ایشان را مجاز به استفاده از این حقوق دانست؛ زیرا چگونه ممکن است اداره تصفیه به قائم‌مقامی از زوجه نسبت به اموری از زوج مطالبه اجرت کند که زوجه با عشق و علاقه این کارها را در منزل انجام داده است؟ آیا قیمت‌گذاری عشق و علاقه بدون اراده صاحب حق زننده نیست؟ از حیث اثباتی نیز عملی نیست. تصور کنید مدیر تصفیه زوجه را مخاطب قرار داده و می‌فرماید: «بیا ببینم ظرف و اینها هم تو خونه می‌شستی؟ خانه‌ات را چطور؟ تمیز نگه می‌داشتی و جارو می‌کشیدی؟ ان‌شاءالله که قصد تبرع هم نداشتی؟!»، این امور توهین به زنان اصیل ایرانی است و اقامه دعوا بدون اراده زوجه هم قابل اثبات و مطالبه نیست؛ زیرا تبرع یا عدم تبرع در نیت زوجه وجود دارد و باید اثبات شود؛ همچنین ممکن است در نهایت حتی نیاز به سوگند زوجه نیز باشد.^۴

۱. نظری دیگر: پژوهشگاه قوه قضائیه، سامانه ملی آراء قضایی، شعبه اول دیوان عالی کشور، ۹۹۰۹۹۸۸۹۱۹۶۰۰۳۸۹، ۳۰/۰۸/۱۴۰۰. عدالت و نظم اجتماعی ایجاب می‌کند که تمامی تعهداتی که در عقد نکاح مورد توافق طرفین قرار گرفته اجرا گردد زیرا در صورت وجود حقوق متعدد با مبانی متفاوت، اصل بر لزوم اجتماع آنهاست. بنابراین از منظر حقوقی جمع بین وصول نحله با شرط تصفیف دارایی در واقع جمع بین مسئولیت ناشی از قرارداد و مسئولیت ناشی از قانون است و منعی ندارد.

۲. صفایی، سیدحسین، بررسی تطبیقی حقوق خانواده، چاپ اول، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۴)، ص ۲۲۰.
۳. فرض دیگر در اخذ اجرت‌المثل: در پرونده‌ای که هم اکنون در یکی از محاکم دادگستری در جریان است مادر علیه فرزندان بالغ خود اقامه دعوا کرده و خواسته‌اش اخذ اجرت حضانت آن‌ها در دوران طفولیتشان است؛ حال فرضاً این حق به مادر داده شود؛ آیا اداره تصفیه می‌تواند به قائم‌مقامی او اقامه دعوا کند؟

۴. در صورتی که خود زوجه اقامه دعوا کند و موفق به اخذ اجرت‌المثل گردد این اجرت باید به ارگان تصفیه تسلیم شود؛ زیرا حکم ورشکستگی نه تنها شامل اموال موجود تاجر حین صدور حکم ورشکستگی می‌شود بلکه شامل اموالی

۶. استرداد هدایای زوجین

زوجین معمولاً هدایایی را به یکدیگر می‌دهند و این هدایا با وجود شرایطی از سوی طرفین قابل رجوع است؛ بنابراین، باید دید امکان رجوع بعد از ورشکستگی نیز وجود دارد؟ مطلب اول را به بررسی رجوع زوج از هدایا و استرداد آن‌ها اختصاص دادیم و در مطلب دوم نیز بحث قائم‌مقامی ارگان تصفیه از سوی زوجه در استرداد هدایا بحث می‌شود. در این مطلب باید به این سؤال پاسخ دهیم: آیا ارگان تصفیه می‌تواند به قائم‌مقامی زوجه، هدایای زوجه به زوج را مسترد دارد؟

۶-۱. استرداد هدایا از جانب زوج

در روابط زناشویی بحث رجوع از هدایا در بیشتر نوشته‌های حقوقی بر روی هدایای نامزدی^۱ بعد از به هم خوردن آن معطوف است که دارای اهمیت کمی است؛ زیرا در عرف ایرانی، اولاً مفهوم نامزدی متفاوت از مفهوم قانونی آن است و عمدتاً هدایایی که خریداری می‌گردد بعد از خواندن صیغه ازدواج و ایجاد محرمیت صورت می‌گیرد و معمولاً بحث عملی رجوع از هدایا در روابط زناشویی، بعد از طلاق به میان می‌آید.

در طول زندگی مشترک نیز، زوج معمولاً هدایایی را به زوجه می‌بخشد؛ اما ممکن است با ظهور علائم توقف زن، با تبانی همدیگر یا بدون آن، زوج اقدام به رجوع از این هدایا - که معمولاً اشیای قیمتی مثل طلا و جواهرات است - می‌کند. این رجوع در حقوق طلبکاران زن ورشکسته مؤثر است؛ بنابراین، باید وضعیت این رجوع مورد بررسی قرار گیرد. هبه اصولاً قابل رجوع است؛ اما در صورتی که متهب - در فرض ما زوجه است - ورشکسته شود امکان رجوع از هبه وجود ندارد. بند سه ماده ۸۰۳ قانون مدنی که یکی از مصادیق عدم امکان رجوع واهب است در این خصوص مقرر می‌دارد: «۳- در صورتی که عین موهوبه از ملکیت متهب خارج شده یا متعلق حق غیر واقع شود خواه قهراً مثل اینکه متهب به واسطه فلس مجبور شود خواه اختیاراً مثل اینکه عین موهوبه به رهن داده شود». پس بنا بر نص صریح این ماده، امکان رجوع زوج از هدایای خود بعد از صدور حکم ورشکستگی زوجه وجود ندارد.

که بعداً به او می‌رسد نیز می‌شود. قائم‌مقام فراهانی، محمد حسین، ورشکستگی و تصفیه، چاپ دهم، (تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۹)، ص ۶۲، اعظمی زنگنه، عبدالمجید، حقوق بازرگانی، چاپ چهارم، (تهران: بینا، ۱۳۵۳)، ص ۳۳۴. ۱. به دلیل داشتن احکام متفاوت از عقد هبه.

ابهامی که در اینجا وجود دارد زمان تعلق حق طلبکارها بر عین موهوبه و در نتیجه، سقوط حق رجوع زوج است. مبدأ این زمان آیا توقف از تأدیه دیون است یا از زمان صدور حکم ورشکستگی؟ به نظر، منظور ماده ۸۰۳ قانون مدنی از فلس و محجوریت تاجر، صدور حکم ورشکستگی است و بر مبنای ادبیات فقهی^۱ و قانون مدنی، تاجر قبل از حکم حاکم، مفلس و محجور از دخالت در امور مالی خود نمی‌شود؛ از سوی دیگر باید اصل را بر جواز رجوع گذاشت و در صورت شک، این حق قابل استصحاب است و نیز طبق «اصل اعتبار حقوق مکتسبه و نفوذ قراردادها و معاملات ورشکسته قبل از اعلام ورشکستگی»، تمامی حقوق اشخاصی که قبل از اعلام ورشکستگی تحصیل شده است باید محترم شمرده و رعایت شود^۲ و حق رجوع واهب نیز جزء حقوق مکتسبه واهب به شمار می‌آید؛ پس بعد از صدور حکم ورشکستگی، امکان رجوع وجود ندارد؛ اما قبل از صدور حکم ورشکستگی و در دوران توقف، بر طبق مبنای قانون مدنی، امکان رجوع وجود دارد. با وجود این، به نظر می‌رسد باید قانون تجارت را در این خصوص مخصوص قانون مدنی دانست. این قانون که مصوب ۱۳۱۱ هجری شمسی است دیدگاه جدید مقنن درباره اعمال حقوقی تاجر متوقف و ورشکسته است و متأخر از جلد اول قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷ هجری شمسی است. اما در مقابل ممکن است گفته شود رجوع واهب جزء هیچ کدام از ممنوعیت‌های موجود در مواد ۴۲۳ و ۵۵۷ قانون تجارت نیست. در ماده ۴۲۳ قانون تجارت آمده است: «هرگاه تاجر بعد از توقف معاملات ذیل را بنماید». در فرض ما رجوع یک ایقاع است و نه یک معامله از سوی واهب؛ بنابراین، ورشکسته در آن دخالتی ندارد همچنین در ماده ۵۵۷ نیز آمده است «کلیه قراردادها» که شامل رجوع نمی‌شود. از سوی دیگر برای رجوع از هبه در دوران توقف نیز می‌توان از الغای خصوصیت موجود در ماده ۴۷۴ قانون تجارت در خصوص فسخ^۳ و استرداد معامله استفاده کرد و یا می‌توان کلمه «خیاراتی» در این ماده را

۱. والحجر بالفلس لا یثبت إلا بحکم الحاکم إجماعاً. کرکی، شیخ علی بن حسین، جامع المقاصد فی شرح القواعد، جلد پنجم، بیجا، قم، مؤسسه آل‌البیت - علیهم السلام - لآحیاء التراث، ۱۴۰۸ق، ص ۲۲۳، علامه حلی، تحریر الأحکام الشرعیة علی مذهب الإمامیة، مؤسسه الإمام الصادق علیه السلام، قم - ایران، چاپ اول، ۱۴۲۰ه. ق، ج ۲، ص ۵۳۸: لا یثبت الحجر بظهور الفس، و لا بظهور السّفه من دون الحکم. صاحب جواهر، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام (ط. القدیمة)، دار إحياء التراث العربی، بیروت - لبنان، چاپ اول، ج ۲۶، ص ۹۴.

۲. عبدی پور فرد، ابراهیم، حقوق تجارت، جلد چهارم، چاپ سوم، (تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجلد، ۱۴۰۰)، ص ۴۶.
۳. در فرض فسخ معامله در عقود معوض، شخص با فسخ عقد، عوضی را که دریافت کرده است، باید تحویل ارگان تصفیه بدهد اما اگر حکم این ماده را به فسخ هبه و... اختصاص بدهیم، در این صورت ضرر محض برای طلبکاران است

اعم از خيارات مصرح قانونی در نظر گرفت و آن را به معنای هر حق مشروعی دانست. اما درمقابل -چنان که در بحث طلاق گذشت- می شود استدلال کرد فرض ماده ۴۷۴ قانون تجارت، فسخ عقود معوض است و شامل عقود رایگانی همانند هبه نمی شود؛ پس امکان رجوع و فسخ هبه در دوران توقف نیز ممکن نیست و این با اراده جدید مقنن و روح حاکم بر ورشکستگی نیز سازگارتر است.

۲-۶. رجوع از هدایای زوجه به زوج

زوجه ممکن است هدایایی را به زوجه داده باشد؛ مثلاً انگشتری با جنس الماس نفیس که اکنون نیز موجود است و طبق قواعد حقوق مدنی قابل رجوع بوده و بازگشت آن در دارایی ورشکسته تأثیر زیادی در تأدیه بدهی هایش خواهد داشت؛ حال، آیا اداره تصفیه به قائم مقامی زوجه، امکان رجوع از این هدایا را دارد؟ قسمت دوم ماده ۴۱۸ قانون تجارت به صورت مطلق مقرر می دارد: «در کلیه اختیارات و حقوق مالی ورشکسته که استفاده از آن مؤثر در تأدیه دیون او باشد مدیر تصفیه قائم مقام قانونی ورشکسته بوده و حق دارد به جای او از اختیارات و حقوق مزبوره استفاده کند.» ممکن است استدلال شود رجوع از هبه نیز اختیار و حقی مالی است که استفاده از آن بی شک در تأدیه دیون او مؤثر است. بنابراین، طبق نص این ماده و اطلاقی که دارد رجوع از هبه را نیز شامل می شود. از این رو، باید قائل بر این بود که اداره یا مدیر تصفیه به قائم مقامی از ورشکسته امکان رجوع و استرداد هبه را دارا است.

دیدگاه بالا ممکن است مناقشه برانگیز باشد؛ زیرا درخصوص اینکه رجوع از هبه حق است یا حکم^۱ و در صورت حق بودن آیا قائم به شخص است و باید با اراده خود واهب صورت گیرد یا نه، قانون مدنی حکمی ندارد^۲. ماده ۸۰۵ قانون مدنی در مورد فوت واهب تکلیف را روشن کرده و رجوع از هبه توسط وراثت او را غیرممکن اعلام کرده است. درباره رجوع قیم یا ولی قهری بعد

و به نظر می توان قائل بر این بود که ماده ۴۷۴ قانون تجارت استثنایی بر اصل تساوی است و باید به نحوی تفسیر و تأویل گردد که کمترین زیان به هیئت طلبکاران زده شود و قدر متیقن آن، فسخ عقود معوض است.

۱. کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، چاپ چهارم (دوم گنج دانش)، (تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۰)، ص ۸۴.
۲. تقی زاده، علی، یاوری، سجاد، «مطالعه تطبیقی رجوع از هبه در حقوق ایران و پیش نویس قانون مدنی اتحادیه اروپا (DCFR)» پژوهش حقوق خصوصی، سال هشتم، شماره ۳۱، ۱۳۹۹، ص ۱۳.

از جنون و سفاهت واهب نیز گفته شده است اگرچه از عموم مواد^۱ ۱۱۸۳ و ۱۲۱۷ قانون مدنی^۲ نمایندگی ولی قهری یا قیم واهب در رجوع قابل استنباط است؛ اما با وجود این، چون بخشش اموال از امور اداری و عادی دارایی نیست و به منظور رسیدن هدف‌های خاص واهب انجام می‌شود، رجوع از آن باید قائم به شخص واهب باشد. مبنای موجود در ماده^۳ ۸۰۵ قانون مدنی نیز این استنباط را تأیید می‌کند؛ زیرا از نظر عدم مداخله در رجوع، فوت یا حجر واهب تفاوتی ندارند^۴ ولی آیا در ورشکستگی نیز می‌تواند این نظر قابل پذیرش باشد؟ یعنی ارگان تصفیه امکان رجوع از هدایای ورشکسته را نداشته باشد؟

در ورشکستگی، قواعد آمره حاکم است^۴ و بیشتر مصلحت طلبکاران و جامعه مدنظر است تا خود ورشکسته و علائق و حاتم‌بخشی‌های او؛ بنابراین حتی اگر رجوع از هبه را یک حکم تلقی کنیم یا آن را به‌عنوان حقی قائم به شخص بدانیم و امکان قائم‌مقامی دیگران را در اجرای آن نپذیریم؛ باز هم قواعد آمره ورشکستگی باید بر این حکم یا حق حاکم باشد و ارگان تصفیه باید اختیار رجوع از این هدایا را داشته باشد. در واقع این امر قابل پذیرش نیست که ورشکسته هدایای گران‌قیمتی به دیگران داده باشد و الان طلبکاران با خزانه خالی تاجر روبرو شوند و امکان تعرض به بدل و بخشش‌های مشکوک تاجر وجود نداشته باشد.

درمقابل دیدگاه بالا حالتی را در نظر بگیرید که در آن مأموران اجرای احکام، دست شوهر را گرفته و انگشت ایشان را به دلیل ورشکستگی همسرش به‌زور از انگشت او در می‌آورند! تا برای تأدیه بدهی‌های همسر تاجرش بین غرمای او تقسیم شود. حتی اگر قائم‌مقامی ارگان تصفیه از واهب در رجوع را موافق اصول حقوقی و مجاز تلقی کنیم، اقداماتی این‌چنینی مخالف اخلاق

۱. در کلیه امور مربوطه به اموال و حقوقی مالی مولی‌علیه، ولی، نماینده قانونی او محسوب می‌شود.

۲. اداره اموال صغار و مجائین و اشخاص غیررشید به‌عهده ولی یا قیم آنان است به طوری که در باب سوم از کتاب هشتم و مواد بعد مقرر است.

۳. کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، عطا‌یا، چاپ چهارم (دوم گنج دانش)، (تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۰)، ص ۸۳.

۴. بعد از ورشکستگی تاجر، دولت به حریم خصوصی بدهکار بازرگان پای گذارده و ایشان را از ادامه فعالیت بازرگانی ممنوع، آزادی شغلی و مالی وی را محدود، اموالش را توقیف و دخالت بیگانه را در اداره آن‌ها تجویز می‌کند و قراردادهای ورشکسته را در معرض فسخ یا بطلان قرار می‌دهد؛ همچنین ورشکستگی با اصول حقوقی مهمی همچون قاعده تسلیط، اصل حاکمیت اراده، اصل لزوم قراردادها و اصل نسبیت قراردادها در تعارض بوده و بر آنان پیشی می‌گیرد. سیماپی صراف، حسین، حقوق ورشکستگی و تصفیه اموال ورشکسته، چاپ اول، (تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۷)، ص ۱۵.

حسنة و در گام بعدی مغایر با استحکام خانواده است. حاکمیت نمی‌تواند از یک سو مانع اجرای قراردادهای خصوصی مغایر با اخلاق حسنة شود^۱ و از سوی دیگر یکی از ارگان‌های خود را مکلف به اجرای اعمال خلاف اخلاق کند.

تصمیم‌گیری در این خصوص به صورت کلی اعم از موجه یا سالبه مشکل است؛ یعنی فقط یکی از دو نظر قابل قبول باشد: یا قائل باشیم ارگان تصفیه به قائم‌مقامی ورشکسته می‌تواند رجوع کند و یا ارگان تصفیه چنین حق یا تکلیفی را ندارد.

به نظر در این خصوص باید ملاکی به دست آورد و حکم را مبتنی بر آن صادر کرد. ملاک اصلی که می‌توان به آن استناد جست میزان تأثیر رجوع از هدایا در امر تصفیه بدهی‌های ورشکسته است. حال فرض کنیم عین موهوبه یک انگشتر نقره با نگین عقیق باشد؛ بازگشت چنین مالی به دارایی ورشکسته چه دردی از طلبکاران دوا خواهد کرد تا در استرداد آن قواعد اخلاقی نیز زیر پا نهاده شود؟ اما اگر عین موهوبه یک انگشتر الماس با چندین میلیارد قیمت یا یک ماشین مدل بالا باشد چطور؟ آیا رجوع از این هدایا احساسات و عواطف نازک زوج! را جریحه‌دار نمی‌کند؟ به نظر هر چه ارزش مادی هدیه بیشتر باشد جنبه مادی آن بر جنبه معنوی غلبه می‌کند و در جدال حقوق طلبکاران از یک سو و حقوق واهب و موهوب‌له از سوی دیگر، کفه حقوق ورشکستگی و منافع طلبکاران ورشکسته ترجیح خواهد داشت؛ در واقع در اینجا تعارض منافع مادی با همدیگر است تا تعارض منافع مادی و منافع معنوی.

نتیجه‌گیری

۱. مهریه اگر عین معین باشد در ملکیت زوجه بوده و قابل توقیف است و در صورتیکه مال کلی باشد و هنوز به زوجه تسلیم نشده است، امکان مطالبه آن از سوی ارگان تصفیه به طرفیت زوج وجود دارد.

۲. مالکیت تمام مهریه با انعقاد عقد نکاح داخل در دارایی زوجه می‌شود اگر چه نصف آن قبل از دخول متزلزل بوده و در صورت طلاق نیز به دارایی زوج بر می‌گردد. در فرض ورشکستگی زوجه و تحقق طلاق بین زوجین بعد از توقف و قبل از دخول، اگر مهریه عین معین باشد، با تحقق

۱. ماده ۹۷۵ قانون مدنی: محکمه نمی‌تواند قوانین خارجی و یا قراردادهای خصوصی را که برخلاف اخلاق حسنة بوده و یا به واسطه جریحه‌دار کردن احساسات جامعه یا به علت دیگر مخالف با نظم عمومی محسوب می‌شود به موقع اجرا گذارد اگر چه اجراء قوانین مزبور اصولاً مجاز باشد.

طلاق باید آن را در حکم تلف دانست و زوج باید برای قیمت نصف آن داخل در غرما شود. در صورتی که مهریه، مال کلی باشد و هنوز به زوجه تسلیم نشده باشد، زوج باید کل مهریه را به اداره تصفیه تسلیم کند و برای دریافت نصف آن در شمار غرما قرار گیرد.

۳. مهرالمثل، مهرالمتععه و نصف دارایی زوج در صورت اشتراط آن ضمن عقد ازسوی نهادهای ورشکستگی قابل مطالبه است.

۴. امکان وصول اجرت المثل و نفقه زوجه ازسوی ارگان تصفیه وجود ندارد؛ زیرا این دو حق، مرتبط با شخصیت زوجه است و امکان قائم مقامی ارگان تصفیه در آن‌ها میسر نیست؛ اگرچه از حیث عملی و اثباتی هم، وصول آن‌ها به قائم مقامی سخت است.

۵. در طلاق خلع و مبارات، دادن فدیة از جانب زوجه ورشکسته باطل است و زوج در صورت دریافت باید آن را به نهاد تصفیه مسترد دارد و اگر زمان برای رجوع باقی باشد می‌تواند از طلاق رجوع کند؛ اما اگر عده سپری شده باشد و امکان رجوع نباشد برای دریافت غرامت داخل در غرما می‌شود.

۶. بعد از توقف زوجه، زوج نمی‌تواند از هبة خود به او رجوع کند.

۷. امکان رجوع از هدایایی که زوجه به زوج داده است در صورتی که این هدایا، چندان مؤثر در تأدیة دیون نباشند وجود ندارد؛ اما چنانچه هدایا ارزش بالایی داشته باشند؛ همانند خانه، به نظر می‌رسد از طرف مسئولین ورشکستگی قابل رجوع باشد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mohammad Mahdi
Hamidi

<https://orcid.org/0009-0006-6505-698X>

منابع

کتاب‌ها

- اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت (ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته)، چاپ بیست و سوم، (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۷).
- اعظمی زنگنه، عبدالمجید، حقوق بازرگانی، چاپ چهارم، (تهران: بینا، ۱۳۵۳).
- افتخاری، جواد، ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته، چاپ اول، (تهران: ققنوس، ۱۳۷۹).
- برزویی، عباس؛ حمیدزاده، احمد؛ آهنی، بتول؛ صفایی، سید حسین؛ عراقی، سید عزت‌الله؛ امامی، اسدالله؛ قاسم‌زاده، سید مرتضی؛ صادقی، محمود، بررسی تطبیقی حقوق خانواده، چاپ اول، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۴).
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، حقوق اموال، چاپ پنجم، (تهران: گنج دانش، ۱۳۸۰).
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، حقوق خانواده، چاپ دوم، (تهران: گنج دانش، ۱۳۷۶).
- حبیبی تبار، جواد، گام به گام با حقوق خانواده، چاپ سوم، (قم: نشر گام به گام، ۱۳۸۶).
- داراب‌پور، مهرباب، حقوق اموال و مالکیت، چاپ اول، (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۱).
- دمیرچیلی، محمد؛ حاتمی، علی؛ قرائی، محسن، قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی، چاپ سوم، (تهران: انتشارات میثاق عدالت، ۱۳۸۲).
- روشن، محمد، حقوق خانواده، چاپ دوم، (تهران: جنگل و جاودانه، ۱۳۹۱).
- سیمایی صراف، حسین، حقوق ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته، چاپ اول، (تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۷).
- شهیدی، مهدی، مجموعه مقالات حقوقی، چاپ اول، (تهران: انتشارات حقوق دان، ۱۳۷۵).
- صفایی، سیدحسین، اشخاص و اموال، چاپ شانزدهم، (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲).
- صفایی، سید حسین، بررسی تطبیقی حقوق خانواده، چاپ اول، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۴).
- صقری، محمد، ورشکستگی، (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۶).
- عبدی‌پور فرد، ابراهیم، حقوق تجارت، جلد چهارم، چاپ سوم، (تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجلد، ۱۴۰۰).

امکان وصول مطالبات مالی زوجه ورشکسته از زوج توسط ... | حمیدی | ۱۶۵

- قائم مقام فراهانی، محمدحسین، ورشکستگی و تصفیه، چاپ دهم، (تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۹).
- کاتوزیان، ناصر، حقوق خانواده، جلد اول، چاپ دوم، (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۰ق).
- کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی (عطایا)، چاپ چهارم (دوم گنج دانش)، (تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۰).
- کاتوزیان، ناصر، قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی، (تهران: دادگستر، ۱۳۷۷).
- کاویانی، کورش، حقوق ورشکستگی، چاپ ششم، (تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۴۰۱ق).
- کرکی، شیخ علی بن حسین، جامع المقاصد فی شرح القواعد، جلد پنجم، (قم: مؤسسه آل البیت لإحياء التراث، ۱۴۰۸ق).
- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، جلد شصت و چهار، چاپ دوم، (تهران: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق).
- مظفر، محمدرضا، اصول فقه، جلد اول، (بیروت: انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق).
- محمدحسن نجفی جواهری (صاحب جواهر)، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، جلد سی و سوم، چاپ هفتم، (بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۳۶۲).

مقالات

- صادقی مقدم، محمد حسن؛ شفیعی زاده خولنجانی، مجتبی، «امکان سنجی استیفای دین از اعضای بدن مدیون»، پژوهش حقوق خصوصی، سال سوم، شماره ۹، زمستان ۱۳۹۳.
- تقی زاده، علی؛ یآوری، سجاد، «مطالعه تطبیقی رجوع از هبه در حقوق ایران و پیش نویس قانون مدنی اتحادیه اروپا (DCFR)»، پژوهش حقوق خصوصی، سال هشتم، شماره ۳۱، تابستان ۱۳۹۹.

References

- Azami Zangeneh, Abdulmajid, *Commercial Law*, 4th edition, (Tehran: Beina, 1974).
- Eftekhari, Javad, *Bankruptcy and Liquidation of Bankrupt Estates*, 1st edition, (Tehran: Qoqnu, 2000).

- Eskini, Rabia, *Commercial Law (Bankruptcy and Liquidation of Bankrupt Estates)*, 23rd edition, (Tehran: Samt Publications, 2018).
- Borzouei, Abbas; Hamidzadeh, Ahmad; Ahani, Batoul; Safai, Seyed Hossein; Iraqi, Seyed Izzatollah; Emami, Asadollah; Ghasemzadeh, Seyed Morteza; Sadeghi, Mahmoud, *Comparative Study of Family Law*, 1st edition, (Tehran: Tehran University Press, 2005).
- Taghizadeh, Ali; Yavari, Sajad, *Comparative Study of Revocation of Gifts in Iranian Law and the Draft Civil Code of the European Union (DCFR)*, *Private Law Research*, 2019; 8(31).
- Darabpour, Mehrab, *Property Law and Ownership*, 1st edition, (Tehran: Jangal Publications, 2012).
- Demirchili, Mohammad; Hatami, Ali; Gharaei, Mohsen, *Commercial Law in the Current Legal System*, 3rd edition, (Tehran: Misagh Edalat Publications, 2003).
- Habibitabar, Javad, *Step by Step with Family Law*, 3rd edition, (Qom: Gham-e-Gham Publications, 2007).
- Roshan, Mohammad, *Family Law*, 2nd edition, (Tehran: Jangal and Javdaneh Publications, 2012).
- Simaei Sarraf, Hossein, *Bankruptcy Law and Liquidation of Bankrupt Estates*, 1st edition, (Tehran: Mizan Legal Foundation, 2018).
- Shahidi, Mahdi, *Collection of Legal Articles*, 1st edition, (Tehran: Hokhmati Publications, 1996).
- Sadeghi Moghaddam, Mohammad Hassan; Shafiee Zadeh Khulanjani, Mojtaba, *Feasibility Study of Debt Recovery from the Body Parts of the Debtor*, *Private Law Research*, 2014; 3(9).

امکان وصول مطالبات مالی زوجه ورشکسته از زوج توسط ... | حمیدی | ۱۶۷

- Safai, Seyed Hossein, *Comparative Study of Family Law*, 1st edition, (Tehran: Tehran University Press, 2005).
- Safai, Seyed Hossein, *Persons and Property*, 16th edition, (Tehran: Mizan Publications, 2013).
- Saqri, Mohammad, *Bankruptcy*, (Tehran: Samaneh Entesharat Publishing, 1997).
- Ghaem-Maqami Farahani, Mohammad Hossein, *Bankruptcy and Liquidation*, 10th edition, (Mizan Legal Foundation, 2020).
- Jafari Langroodi, Mohammad Jafar, *Property Law*, 5th edition, (Tehran: Ganj Danesh, 2001).
- Jafari Langroodi, Mohammad Jafar, *Family Law*, 2nd edition, (Tehran: Ganj Danesh, 1997).
- Katouzian, Nasser, *Family Law*, Volume 1, 2nd edition, (Tehran: Samaneh Entesharat Publishing, 2011).
- Katouzian, Nasser, *Civil Law (Donations)*, 4th edition (2nd Ganj Danesh), (Tehran: Ganj Danesh Library, 2001).
- Katouzian, Nasser, *Civil Law in the Current Legal System*, (Tehran: Dadgostar, 1998).
- Kavyani, Kourosh, *Bankruptcy Law*, 6th edition, (Tehran: Mizan Legal Foundation, 2021).
- Abdi-Pour-Fard, Ebrahim, *Commercial Law*, Volume 4, 3rd edition, (Tehran: Majma-e-Elmiy-e-Farhangi Majd, 2021).
- Karaki, Sheikh Ali bin Hossein, *Jami' al-Maqasid fi Sharh al-Qawa'id*, Volume 5, (Qom: Al-Bayt Institute for Reviving Heritage, 1989).

- Majlesi, Mohammad Baqer, *Bihar al-Anwar*, Volume 64, 2nd edition, (Tehran: Al-Wafa Institute, 1984).
- Muzaffar, Mohammadreza, *Principles of Jurisprudence*, Volume 1, (Beirut: Islamic Publications, 1993).
- Mohammad Hassan Najafi Jawahari (Owner of Jawaher), *Jawaher al-Kalam fi Sharh Shara' al-Islam*, Volume 33, 7th edition, (Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi, 1983).

استناد به این مقاله: حمیدی، محمد مهدی. (۱۴۰۴). امکان وصول مطالبات مالی زوجۀ ورشکسته از زوج توسط ارگان‌های تصفیه. پژوهش حقوق خصوصی، ۱۴ (۵۳)، ۱۳۵-۱۶۸.

doi: 10.22054/jplr.2025.85725.2923

Private Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.